

Utviklingshemmede og pornografi

Bernt Barstad

Artikkelen tar utgangspunkt i pornografien slik den framstår i dag, og de utfordringer dette innebærer relatert til sårbare personer, spesielt mennesker med utviklingshemming. Videre belyser artikkelen hvordan man kan gå frem for å håndtere disse utfordringene.

For noen år siden ble «sladden» som virket som sensurorgan på kioskpornoen fjernet. Det har fått konsekvenser for utvalget og innholdet i den pornografien som er gjort tilgjengelig blant annet gjennom bensinstasjoner og Narvesen. Videre har det fått konsekvens for innholdet i pornofilmer som ofte følger med som billag i pornografiske magasiner, samt de pornofilmene som kan kjøpes på postordre eller gjennom spesialforretninger. I tillegg har nevnte medier også gjort pornografien mer og lettere tilgjengelig for de som måtte ønske dette. Disse endringene danner bakteppe for den bekymringen artikkelforfatteren ønsker å formidle til leserne.

Før jeg konkretiser og grunngir mine bekymringer vil jeg avklare en del begreper. Det er viktig å nevne at disse avklaringene ikke nødvendigvis er leksikale korrekte avklaringer, men heller min oppfattelse av hva begrepene innebærer, støttet av søk på nettet.

Før den nevnte sladden ble fjernet var det ikke uvanlig å høre at man var mot pornografi, men positiv til erotikk.

Videre var begrep som mykporno og glamour blitt en definisjon på en mer stueren form for porno.

Det er vanskelig å finne en entydig definisjon på pornografi:

- **Pornografi** eller **porno** er tekster, bilder og filmer med seksuelt eksplisitt innhold som er laget for å virke seksuelt opphissende (Wikipedia).

Den danske legen Christian Graugaards definisjon av pornografi har ikke aspektet om seksuell opphisselse:

- **Pornografi**, fellesbetegnelse for skildringer av seksuelle situasjoner i tekst og/ eller bilder, eventuelt i kommersielt øyemed (Graugaard 2001).
- Ordet **pornografi** betyr «skriftene til prostituerte» og kommer fra oldtidens gresk. Erotisk materiale har eksistert nesten så lenge som mennesker har hatt sex (Godson 2002)

Slik jeg ser det, er Wikipeda sin definisjon nærmest den allmenne oppfatningen av begrepet.



Bernt Barstad er vernepleier og Sexologisk rådgiver NACS. Han jobber til daglig ved Habiliteringstjenesten for voksne i Sør Trøndelag. I blant er han å finne ulike steder i landet for å forelese – primært om funksjonshemmede og seksualitet. For noen år siden ga han ut opplæringspakken ESS sammen sin gode venn og kollega Bjørg Neset, ESS er en DVD og et lettlest hefte, med fokus på Etik, Samliv og Seksualitet. Han er også forfatteren bak boka *Utviklingshemning og seksualitet* (Universitetsforlaget 2006). Våren 2012 avsluttet han et arbeid i samarbeid med Trollheim Vekst om å utvikle prosedyrepakken «Grep for å håndtere overgrep», som er et redskap utviklet for attføringsbedriftene (www.trollheim.no). Han er å finne på ess@exben.no.

Dersom man søker på begreper som pornografi, mykporno, erotikk eller glamour på internett er ikke veien lang til nettstedet som tilbyr porno. Det er med andre ord vanskelig å definere de enkelte begrepene slik at overgangen blir tydelig. Derfor velger jeg videre i artikkelen å forholde meg til begrepene porno eller pornografi.

Historikk

Pornografi har man hatt siden «tidenes morgen». Litteraturen og kunsten har i alle tidsperioder hatt fallosdyrkelse, store genitalier og sex som sentrale ingredienser. «Kjærlighetens hemmeligheter» (Cawthorne 1998), gir mange eksempler på dette fra før vår tidsregning og fram til forrige århundre. Mulighetene til å ta bilder og overføre det på papir ble oppdaget og utviklet i 1830–1840 årene. Det første kjente bilde av en nakenmodell er fra 1844 og siden har fotografering av nakne mennesker som poserer, nakne mennesker som har sex, blitt vanlig og i enkelte henseende betraktet som fotokunst på lik linje med andre motiver. De første bildene krevde en lukkertid på linsa på flere minutter, men etter hvert som teknikken ble bedre ble bildene bedre og flere (Uwe Scheid Collection 2005). Frem til for få år siden var man avhengig av å ha eget mørkerom, eller sende inn filmer til fremkalling. I dag har de fleste hjem et kamera, eller en mobiltelefon som kan ta bilde som umiddelbart kan sendes til andre, lagres på nettet eller annet lagringsmedium, eller printes ut fra en skriver. Tilgjengeligheten er med andre ord blitt større.

For få år siden var det stort sett pornografiske magasiner som var tilgjengelig. Disse kunne karakteriseres som mykporno med bilder som ikke viste «kjønnsorganer i bevegelse» (en karakteristikkt brukt om erigerte peniser, eller peniser/ gjenstander som var trengt inn i en skjede). Spesielt interesserte kunne skaffe hardere porno fra utlandet (Sverige), fra de få butikkene som fantes, eller gjennom postordre.

I dag er alle former for porno kun få tastetrykk unna, «alt» kan fås kjøpt gjennom internett. I tillegg til blader og filmer som man hadde tidligere, har man egne nettsider for spesielt interesserte, man kan få film, bilder og tekst via mobiltelefon, for ikke å forglemme tilbudene om telefonsex. Det siste er kostbart, jeg har vært i kontakt med enkeltpersoner som har hatt regninger på 10–15 000 kroner i måneden.

Det meste av porno som finnes tilgjengelig er uskyldig, i den forstand at den har som formål å gjøre konsumenten seksuelt opphisset. Dette kan bli komplisert når pornoen forsøker å skildre en antatt fantasi hos konsumenten og fantasien er grenseoverskridende. Eksempler på dette er fantasier om voldtekt, om å bli tatt hardt osv.

«Sladden»

Fram til desember 2005 var erigerte kjønnsorganer skjult bak en sladd (et svart rektangel) i pornobladene som ble solgt over disk her i Norge. Dette var et irritasjonsmoment for mange av de som konsumerte porno, mens motstanderne av porno mente dette var nødvendig for å «tone ned» effekten. Sladden ble fjernet



Foto: Kaja Owren.

etter at redaktør av Frie Aktuelle Rapport, Stein Erik Mattson, i 2002 ga ut et blad med usladdede bilder. Mattson ble anmeldt for dette og vant i alle rettsinstanser til Høyesterett. Våren 2006 fulgte filmbransjen etter og filmer uten sladd ble vanlig. Kriteriene for filmer var at de skulle være godkjent av medietilsynet.

Når sladden ble fjernet endret topografien på pornografien seg umiddelbart. Tilgjengeligheten ble gjort enklere blant annet ved at pornofilmer gjerne var bilag

når man kjøpte pornoblader, og at det ble et stadig større utvalg av blader. Innholdet i de nye bladene var i enkelte tilfeller knyttet mot SM/ bondage og til tider ekstreme varianter. Flørting med voldtekt ble også stadig oftere presentert i form av bilder og gjerne også tegneserier.

Bakgrunn

I årene 2006–2009 jobbet jeg med mennesker med utviklingshemming som var dømt for alvorlige straffbare handlinger. De fleste var menn, og

overgrep mot barn var ikke et uvanlig grunnlag for dom. De fleste sonet dommene i sine respektive hjemkommuner, ofte i kommunale bofellesskap. I begynnelsen forelå ingen formell sensur eller restriksjoner på kjøp og konsum av pornografi for disse. Ved et tilfelle ble det foretatt et beslag hos en av de dømte, beslaget besto av en bag full av porno-blader og rundt 20 filmer. Bakgrunnen for beslaget var en bekymring fra vedkommendes tjenesteytere om at noe av materialet kanskje var ulovlig, og formalia knyttet til legaliteten ved beslaget var på plass. Pornobladene som ble beslaglagt tilsvarte en stabel på innpå 1,5 meter og det var ved gjennomgang av disse at jeg ble kjent med at topografien i pornografien hadde endret seg radikalt. Imidlertid var ikke det beslaglagte materialet i konflikt med straffeloven, og etter gjennomgang fikk vedkommende materialet sitt tilbake.

Beslaget, gjennomgangen av dette og ikke minst etterarbeidet fikk dog noen konsekvenser. I tillegg til en nagende uro og stigende bekymring hos meg selv, ble det iverksatt retningslinjer knyttet til porno for de som var dømt.

Retningslinjer for porno

Retningslinjene ble utarbeidet i forståelse med ledelsen for enheten og den stedlige kontrollkommisjonen. I prinsippet var retningslinjene veiledende, og viste seg å være vanskelig å håndheve. Noe av årsaken var at de baserte seg på tjenesteyters subjektive oppfatninger, og de elementene (bilder eller tekst) som ble betraktet som i konflikt med retningslinjene kunne være av få sekunders

varighet i en 2,5 times lang film.

Videre viste det seg at det som sto utenpå filmcoveret sjelden stemte med det filmen skildret. Til tross for at retningslinjene som ble vedtatt og forvaltningen av dem ikke var optimal, var det i det minste retningslinjer som ble brukt aktivt og som førte til en aktiv holdning hos tjenesteyterne knyttet til porno og de dømtes seksualitet.

Retningslinjene som ble vedtatt gikk på følgende momenter:

- Det skulle ikke være skildringer hvor det var bruk av vold, simulert voldtekt eller maktmisbruk for å oppnå sex
- Det skulle ikke være skildringer hvor det var tvil om den ene parten samtykket til de seksuelle handlingene
- Det skulle ikke være hard analsex
- Det skulle ikke være skildringer som virket fornedrende
- Det skulle ikke være skildringer som spilte på stor aldersforskjell

Retningslinjene ble utarbeidet med utgangspunkt i at pornografi er å betrakte som et tilgjengelig gode. Enkelte var dømt for seksuelle overgrep, som oftest mot barn. Det forelå ingen betingelser knyttet til pornografi i dommen, men sentralt i premissene gjaldt soning i egen kommune, og et sikkerhetsnivå som skulle hindre nye overgrep. Retningslinjene ble følgelig etablert med tanke på at den enkelte skulle få tilgang på pornografi, men ikke pornografi som kunne legitimere handlingene deres.

Enkelte av filmene og magasinene spekulerte i bruk av makt, vold eller høy



Foto: Kaja Owren.

grad av press/ overtalelse for å oppnå sex. Felles for alle disse fremstillingene var at den som var offer for dette (som regel en eller flere kvinner) oppnådde stor glede og tilfredsstillelse når de ga etter for presset.

I skildringene med tvilsomt samtykke (som regel i filmer), var mottaker som oftest passiv gjennom handlingen (bevisstløse/komatøse personer), men når hand-

lingen var ferdig var det ikke uvanlig at kameraet zoomet inn ansiktet som viste et lite smil. Alternativt våknet vedkommende mens handlingen foregikk og tok selv del i handlingen. Dersom vedkommende av en eller annen grunn var bundet «tagg» hun som oftest om mer.

Analsex er en vanlig ingrediens i porno, etter hvert har også det som over er kalt



Foto: Kaja Owren.

«hard analsex» blitt hyppigere. Med hard analsex menes at man presser ut analåpningen slik at man kan få to penis, ei hånd, eller ei hånd og en vibrator inn i analåpningen.

De dømte ble orientert om retningslinjene, hvilken klageadgang de hadde, både knyttet til retningslinjene og de gangene de ble utsatt for «sensur». I den korte tiden jeg var der var det ingen som påklagde disse retningslinjene.

Læring

Det er en sammenheng mellom kognitiv funksjon og krav til pedagogikk. Hyppige repetisjoner, enkelt språk, konkret læring, fravær av metaforer osv. er pedagogiske instrumenter som er funksjonelle overfor mennesker med utviklingshemming og andre med kognitive vansker. Når dagens pedagoger og foreldre skal lære barn og unge om sex blir dette komplisert. Man bruker vanskelig språk, man bruker metaforer og man har en formening om at alle kan det grunnleggende. Det grunnleggende er det man lærer via uformelle kanaler, som venner, ved prøving og feiling, tjuvlesing i pornoblader osv.

Min erfaring er at dette er arenaer som ofte er stengt for de som skiller seg ut (som for eksempel funksjonshemmede og utviklingshemmede). Disse har færre venner enn andre, de får i mindre grad rom og anledning til å prøve og feile, og de har mindre tilgang til uformelle kanaler, som for eksempel pornografi, enn andre. De blir passet på i større grad, de blir mistenkeliggjort i større grad og de er ikke så flinke å skjule sine handlinger og interesser som andre.

Min nagende uro og stigende bekymring

Min tanke etter å ha gått gjennom beslaget var at porno kunne være til skade for enkelte mennesker med utviklingshemming eller annen kognitiv svikt.

Jeg møtte en gang en ung mann med utviklingshemming som var strålende fornøyd fordi han hadde fått seg kjæreste. Snart skulle han ha sex kunne han fortelle, men han måtte bare finne ei jente til, fordi sånn var det på filmen han hadde. En annen jeg møtte kunne fortelle at han hadde vært forlovet med ei jente som het Nina. Det ble dessverre slutt for et par år siden, men nå hadde han funnet ei annen jente som het Nina som kunne være forloveden hans. Det var viktig at hun het Nina, for da slapp han å kjøpe nye ringer. En av mine tidligere pasienter (en ung kvinne), fortalte hvor vondt det var å oppleve å få knyttneven til elskeren opp i analåpningen. En ung mann ønsket å diskutere gruppesex, det så kulere ut på film enn når han og to naboer forsøkte. Eksemplene er mange, noen er grusomme, andre kan være både sjarmerende og morsomme.

Porno er enkelt, det viser ofte utilsørt sex, rett på sak. En pornofilm gir sjelden rom for handling utover at mann møter kvinne i ulike varianter. Gjerne flere menn, eller flere kvinner. Det gis lite rom for innledning, derimot går man fort over til sex. En typisk pornofilm starter ofte med oralsex, deretter er det vaginal sex og/eller anal sex før han avslutter med å sprute i munnen/på ansiktet til kvinnen. Ideen bak det hele er at konsumenten skal få seksuell tenning av det som skjer på

filmen, for deretter å ha den formen for sex man foretrekker med seg selv eller partner. Bildene i pornobladene er direkte, de viser utilslørt sex, tekstene i pornonovellene er som i filmene, de går rett på sex, uten særlig forsøk på å legge inn en historie eller handling utover det som er eksplisitt sex. Det er vanlig at pornoblader/ filmer forsøker å skildre fantasier, følgelig blir en del skildringer grenseoverskridende, da en del fantasier handler om å bli tatt hardt, voldtekt, sex med mange, sex når man sover, sex med fremmede, å bli tatt bakfra uten at man vet hvem det er osv.

I følge «Hot Sex» (Tracey Cox 1999) er analsex, bondage og voldtekt alle inne på topp 10 listen over mannens seksuelle fantasier. Pornografien forsøker å gjenspeile fantasier og følgelig er det grunn til å anta at disse komponentene er hyppig forekommende i pornografien.

Tidligere har jeg beskrevet porno som enkel rett på sak uten unødvendig forstyrrende elementer, enkel handling enkel scenografi osv. Enkelte og da spesielt mennesker med utviklingshemning lærer best gjennom hyppige repetisjoner, enkelt språk, konkret læring, fravær av metaforer osv. Dette var noe av det første jeg lærte når jeg tidlig på -80 tallet hadde mine første jobber med denne målgruppen, blant annet inspirert av Skjerve og Thorsen (1983). Med bakgrunn i dette vil jeg påstå at porno er språk disse forstår og kan lære av. Dersom porno blir den eneste læringsarenaen (eller den mest effektive læringsarenaen), vil man ikke da gjøre disse menneskene en bjørnetjeneste? Jeg er bekymret for at dersom man har porno

som eneste læringsarena, vil det oppstå en økt risiko for at seksuelle overgrep, hvor den utviklingshemmede både kan bli overgriper og offer.

Er dette pornografiens skyld?

I et tenkt scenario kan vi se for oss at Per, en ung mann med utviklingshemming, er hjemme i leiligheten sin og ser en pornofilm. Bistandsyterne er hos han et par ganger om dagen, da Per klarer seg ganske greit alene. I denne pornofilmen er det en scene hvor en kvinne blir tvunget til sex. Til å begynne med gjør hun motstand, men etter ei stund blir hun opphisset og hun får orgasme. Eller filmen kan handle om ei ung jente, med skoleuniform og ryggsekk som har sex med læreren sin. Ingen av disse filmene er ulovlige og enkelte av normalpopulasjonen vil finne filmen med tvang opphissende, fordi de selv har fantasier om voldtekt. Andre vil finne filmen med den unge jenta opphissende, de fleste vil forstå at hun er over 18 år og at læreren er yngre enn man først tror. Per vil trolig ikke forstå dette, men kanskje heller få en oppfatning av det er slik det foregår. Han kan få en forståelse av at dersom jenta ikke vil, så må han presse og bruke vold. Eller at små jenter i skolealder er noen man kan ha sex med.

Dersom Per med bakgrunn i filmene han har sett, begår overgrep, er det hans skyld? Man kan selvsagt se på straffereettslig tilregnelighet, telle IQ- poeng og slike ting, og konkludere med det ene eller andre. Alternativt kan man se på hvilken opplæring Per (og hans likesinnede) har fått.

Læring

Slik jeg ser det, er seksualitet et fag, som brukt i skoleverket i dag, er fylt med metaforer, abstrakt språk og tenking. Det er et komplisert fag, og fylt av myter og halvsannheter. På den ene siden ønsker pedagogene i skolen å formidle faget på en slik måte at ungdommene ikke roter seg bort. Underforstått ikke pådrar seg seksuelt overførte infeksjoner eller blir gravide.

Det mest grunnleggende innen seksualitet kan dagens ungdom ganske godt. Det har de lært via kamerater, søking på nettet, pornoblader og gjennom prøving og feiling. Min erfaring er at ungdommen har lært mesteparten av sin seksuelle kompetanse via slike uformelle kanaler. Mennesker med utviklingshemming får ikke være med på dette. Ikke får de leke kyss, klapp og klem, ikke får de være med å kline i buskene (i beste fall kan de være vakt og si fra hvis det kommer noen), foreldre passer ofte på dem så tett at de ikke får tilgang til slike sider på nettet. Dermed vil det handikapet de har i egenskap av sin utviklingshemming ramme enda hardere på dette området. På skolen forstår de ofte ikke hva læreren forsøker å formidle, fordi de opererer på et for høyt nivå og fordi det brukes metaforer. For å bøte på dette bør utviklingshemmede få ekstraundervisning innen dette fagfeltet.

Konklusjon

Jeg har forsøkt å belyse hvorfor porno kan ha negativ effekt på enkelte personer, og da spesielt de som har psykisk utviklingshemming. Porno er en fritt tilgjengelig

vare, og så langt jeg kan se finnes det ingen lovhjemmel for å hindre enkeltindivider tilgang på porno. Gjennom å ha et passivt forhold til den enkeltes forbruk av porno (som jeg er redd mange har), vil det øke sannsynligheten for at vedkommende begår, eller utsettes for seksuelle overgrep. Den eneste måten å møte denne utfordringen på er å ta den enkeltes seksualitet på alvor. Påfyll av kompetanse er den mest hensiktsmessige måten å møte dette på. To vesentlige komponenter i dette er forebygging og nytelse (Barstad 2006), med hovedfokus på nytelse. Dette kan starte med at man etablerer et seksualvennlig miljø rundt den enkelte, som inviterer til å ha seksualitet på dagsorden, hvor man inviterer til å diskutere filmer man ser, magasiner man leser, eller andre ting som opptar den enkelte innenfor dette temaet. Lykkes man i etablering av et seksualvennlig miljø, har man kanskje også kommet i posisjon til å veilede den enkelte. ● ● ●

Litteratur:

- Barstad, Bernt. Utviklingshemning og seksualitet. Universitetsforlaget Oslo 2006
- Cawthorn, Nigel. Kjærlighetens hemmeligheter. Grøndahl og Dreyer 1998
- Cox, Tracey. Hot Sex. Random House Publishing 1999.
- Graugard, Christian. Sexleksikon. Rosinante 2001
- Scheid, Uwe og Michael Koetzle. 1000 Nudes. Taschen 2005
- Skjerve, Jan og Thorsen, Svend Åge. Mål i arbeidet med psykisk utviklingshemmede. Universitetsforlaget 1983.